

Kitap Eleştirisi

Kültürel Anlamaların İnşasına Dair Okumalar

Cansu Alaçam Kamiloğlu

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
alacamcns@gmail.com

İletişim Çağında Kültür

Özgün Adı: Culture in The Communication Age

James Lull

Hece Yayınları, Ankara, 2018, 384 sayfa.

Çeviri: Ece Simin Civelek

Sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin buluşma noktası olan iletişim çalışmalarında kültür çokça tartışılan konulardan biridir. Takip edilen yönetsel geleneğe göre farklı biçimlerde okunan kültür hiç şüphesiz alanın en önemli bileşenlerinden birini temsil etmektedir. Kültür ve iletişim birbirinden ayrı düşünülebilecek sosyal olgular değildir. Dijitalleşme ve yeni medya aygıtlarının günlük hayata eklenmesi sonucu iletişim biçimlerinde yaşanan değişimler kültürün yapısında da kayda değer dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla kültürün yeni bağlamlarda değerlendirilmesi söz konusu değişimleri anlamlandırmak için elzemdir.

<http://ilefdergisi.org/2018/5/1/>

ilef dergisi • © 2018 • 5(1) • bahar/spring: 117-126

İletişim ve kültür arasındaki bağ, medya çalışmaları alanında hiç şüphesiz temel tartışma konularından biridir. Buna ek olarak, siyaset bilimi ve dilbilim gibi disiplinler de doğaları gereği kültür kavramıyla yakından ilişkilidir. Dolayısıyla derleme bir çalışma olan bu kitabın çeşitli disiplinlere ve çalışmacılara hitap edebilecek nitelikte olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kitapta tek bir metodoloji takip edilmemektedir; zaman zaman kültürel çalışmalar literatürüne yaklaşan bir yol izlenmiş ve kültürel anlamların iletişim ağlarında nasıl inşa edildiği tartışılmıştır. Kimi makalelerde ise teknoloji ve kültür ilişkisi analizlerinde, tekno-determinist anlayışa yaklaşılmaktadır. Dahası küreselleşme kavramına dair yapılan değerlendirmelerde piyasanın yarattığı ekonomik eşitsizlik ve sömürü koşullarına değinilmemiştir. Dünya üzerinde neredeyse herkesin bilgi iletişim teknolojilerine erişebildiği var sayılmış ve böylelikle kültürlerin hareket ve esneklik kazandığı ifade edilmiştir. Teknolojinin getirdiği yenilikler; onu üreten, dolaşıma sokan ve tüketenler dikkate alınmadan değerlendirilmiştir. Kitabın tam anlamıyla eleştirel metodolojiye dayandığını söylemek pek doğru olmayacaktır.

Bu incelemede kitabın içeriğine yönelik bütünsel bir değerlendirme yapılmamıştır. Bunun sebebi ise kimi makalelerin yöntemsel ve teorik anlamda birbirine yaklaşması, kiminin ise bu anlamda birbirinden uzaklaşmasıdır. Kültürel analizlerdeki farklı perspektifler dolayısıyla makalelerin her biri kendi içerisinde ele alınmış, eğer mevcutsa ortak noktalarına ve farklılıklarına işaret edilmiştir.

Sırasıyla “Kültürün Temelleri”, “Kültürü Anlamlandırmak” ve “Çağdaş Kültürel Biçimler” isimlerini taşıyan üç kısımda toplamda on bir makale mevcuttur. Kısımlar kendi içinde bir dereceye kadar tutarlılığa sahiptir, zira her biri kültür ve iletişim bağına benzer teorik yaklaşımlarla ele almıştır. Ne var ki, bu her bir kısmın kültürü birebir aynı biçimde incelediği anlamına gelmemektedir. Örnek vermek gerekirse birinci kısmın ilk iki makalesi Paleolitik insanların yaşadığı dönemden başlayarak kültürün ortaya çıkışına odaklanmış ve bu meseleyi Darwinci bir bakış açısıyla değerlendirmiştir. Edward Stewart “Zihnin Kültürü” makalesinde kültürün ortaya çıkmasının son Buzul Çağı’na denk geldiğini ve insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için güç birlikleri kurduğunu öne sürmüştür.¹ Bu makalede söz konusu bir arada olma halinin ise kültürün inşa edilmesinde itici güç olduğu savı temeldir. Burada değinilen av-avcı paradigması, Eduardo Neiva’nın “Kültürün Temellerini Yeniden Düşünmek” adlı takip eden makalesinde de önemli bir yer tutmaktadır. Neiva’ya göre av, kendisini avcılardan koruma amacıyla kendi türünün analogik

biyeleriyle ilişki kurabilir.² Yazar bu noktadan itibaren hayvanların yırtıcı avcılardan korunma güdüsü ile insanların avcı olmamak için bir araya gelme süreçlerini karşılaştırarak açıklamaktadır. Bu iki makale kültürün temellerini incelerken benimsediği biyolojik bakış açısı konusunda ortaklaşmaktadır. Ne var Ulf Hannerz'e ait olan üçüncü makale "Kültürü Küresel Bir Ekümende Düşünmek", kültürün oluşmasında biyolojik sebeplerden ziyade toplumsal süreçlere odaklanmıştır. Neiva da kültürün nesilden nesle aktarılan bir olgu olduğu tanımına eleştirel bir biçimde yaklaşmaktadır.³ Ayrıca, kültüre bakış açısının sosyal antropolojik gelenekten geldiğini belirtip, kültürün sosyal bir fenomen olduğunu öne sürmektedir.⁴ Yazarın temel kavramlarından biri olan kültürel kavşaklar kültürün tek bir coğrafyaya bağlı olmadığını ve küreselleşme ile kültürlerin birbirine bağlandığının altını çizmektedir.⁵

Kitabın ikinci kısmı dört makaleden oluşmaktadır. David Chaney'nin kaleme aldığı "Yaşam Biçimlerinden Yaşam Tarzına" makalesi kültürün tek boyutlu bir kavram ya da ayırt ediciliğin, farklılığın değeri olarak okunmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bundan böyle kültür, yaşam tarzını oluşturma içinde üretilmiş bir şey olarak anlaşılmaktadır.⁶ Yazar, kültürü gerektiğinde başvurulabilecek bir anlamlandırma kaynağı olarak değerlendirmektedir. Zira kitle toplumundaki çelişkili biçimlerin çokluğu içerisinde kullanılmasından dolayı kültür kavramı çok katmanlı anlamlar edinmiştir.⁷

Mirja Liikkanen'e ait takip eden çalışma ise bir önceki gibi kültürün toplumsal olarak inşa edildiği gerçeğinden hareketle toplumsal cinsiyet rollerini incelemektedir. Kültürün içinde yer alan mekânların, kurumların, coğrafi yerlerin, hobilerin her birinin bir cinsiyetin olduğunu belirten yazar, toplumsal cinsiyet ile kültür ilişkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır.⁸ Buna ek olarak, makalenin büyük bir bölümü kadın çalışmaları alanında yapılan çalışmaların nelerden etkilendiğine, bu çalışmalardaki temel savlara, dünya genelinde ve özel olarak yazarın yaşadığı ülke olan Finlandiya'da bu alanın tarihsel gelişim sürecine ayrılmıştır.

Jorge A. Gonzalez'e ait "Kültürel Cepheleler" çalışması ise kültürel cepheleler kavramı etrafında anlamın nasıl inşa edildiğine odaklanmaktadır. Yazar, anlamın istikrarsız bir biçimde düzenlendiğini ve bunun kültürel kurumlar arasındaki sembolik organizasyonel ters-akışlara maruz kaldığını ileri sürmektedir.⁹ Anlam inşası sırasındaki bu çekişme ve uzlaşmazlık süreçlerini hegemonya kavramı ile açıklayan yazar, Gramsci ve Lenin'in hegemonyası yerine Stuart Hall ve James Lull'un kavrayışını benimsediğini ifade etmektedir.¹⁰ Kültürel cepheleler kavramını sınıf ötesi sembolik oluşumlar olarak ele

almakta olan yazar, bunların toplumun yalnızca bir kısmına değil tümüne ait olduğunu iddia etmektedir.¹¹

İkinci kısmın son makalesi olan “İletişim Çağı İçin Üst Kültür”de James Lull, iletişim teknolojisindeki hızlı değişimlerin kültürde ortaya çıkardığı dönüşümlere odaklanır. Buradan hareketle yeni iletişim biçimleriyle ortaya çıkan parçalanmış, bireyselleşmiş kültürün ve uzak kültürel kaynaklara erişim imkânının nasıl üst kültüre evrildiğini tartışmaya açmaktadır. Yazarın ilgilendiği temel konulardan biri de küresel ekonomi ve kültürel pazar ve sembolik kültürel kaynakların ulus ötesi iletişim aktivitesini harekete geçirmesidir.¹² İnternetin buradaki rolü kuşkusuz çok büyüktür. Ne var ki yazara göre internet birçok kültürel gruba görünürlük ve güç verse de, ne kültürel demokrasinin sihirli bir üretici ne de yalnızca emperyalizmin araçları olarak görülmemelidir.¹³

Üçüncü kısmın ilk makalesi olan “Popüler Kültürde ve Medya Gösterilerinde Kültürel Teori”de Micheal Real, popüler kültürün çağdaş kültürel teori içindeki yerini saptamaya çalışmaktadır. Yazarın ana savı genel kültürel teori ve popüler kültür teorisi arasında bir uzaklık olduğu ve bu iki yaklaşımın uzlaşmasının zor olduğu yönündedir.¹⁴ Bu bağlamda Real kültürü ciddi kültür, halk kültürü, kitlesel kültür ve popüler kültür olmak üzere dört seviyede incelemektedir.¹⁵

Paul Messaris tarafından kaleme alınan “Görsel Kültür” çalışması ise görsel biçimlerin kültürde nasıl bir yere sahip olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yazara göre çağdaş görsel kültür, görsel dünyayı üreten, dolaşıma sokan ve dağıtan teknolojiler olmadan anlaşılamayacaktır. Dolayısıyla görsel kültür; baskı, resim, fotoğraf ve sinematografi ve televizyon olarak sıralanan dört teknolojik gelişme bağlamında incelenmektedir.¹⁶ Görsel kültürlerin bilişi ve gerçeklik algısını nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlayan yazar, fotoğrafın gerçekliği nasıl manipüle edebildiğini de tartışmaya açmaktadır.¹⁷

Stephen Hinerman bu kısmın bir sonraki makalesi olan “Yıldız Kültürü”nde, yıldız olmaya dair Adorno ve Horkheimer tarafından geliştirilen “kitlelerin yatıştırıcıları” fikrine karşı çıkmaktadır.¹⁸ Hinerman, yıldızların medya şirketlerinin ürünlerini dünya çapında satmalarına yardım etmekle birlikte, postmodernlik içinde olumlu kimlikler oluşturduklarını öne sürmektedir. Makalenin devamında ise tarihte şan ve şöhretin nasıl geliştiğini, bunun ne tür toplumsal biçimlere tekabül ettiğini, hayran kimliklerini ve yıldız üretimini incelemektedir.

Stephen Jones ve Stephanie Kucker kitabın son makalesi “Bilgisayarlar, İnternet ve Sanal Kültürler” yazısında interneti incelerken internetin bizi bir ütopyaya götürüp götürmeyeceği ya da toplumsal yapıyı yok edip etmeyeceği sorularına değil, bu teknolojinin gündelik hayatımızda ve toplumsal pratiklerde nasıl yer aldığı sorusuna odaklanmayı önermektedir.¹⁹ Makalenin genel anlamda üzerine eğildiği konu ise internetin kültür içerisinde önemli biçimlerde gömülü olduğu ve sanal bir kültür yarattığıdır.²⁰ Yazarlar, söz konusu kültürün ortaya çıkmasında bilgisayar aracılı iletişimin nasıl bir rol oynadığını ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Kitabın her bir bölümü oldukça kapsamlı olmasına rağmen zaman zaman anlamayı zorlaştıran teorik sorunlar baş göstermektedir. Örneğin ilk kısımda yer alan “Zihnin Kültürü” makalesinde insanların av-avcı paradigmasındaki konumu ve bu konunun kültürel analizi yapılmıştır. Ne var ki, insanların avcı olma süreci birbirini takip etmeyen iki ayrı bölümde dağınık bir biçimde anlatılmıştır. Bu sarmal bir anlatının makul olmadığı anlamına gelmemektedir; fakat bu çalışma örneğinde söz konusu durum konu anlatımındaki bütünlüğü bozmaktadır. Bu durum, aynı konuya ikinci kez gönderme yapıldığında bağlamın farklı ve ilgisiz olmasından kaynaklanmaktadır. Dahası yazar, kültür üretiminde sıklıkla zihinsel, psikolojik ve biyolojik süreçlere gönderme yapmaktadır. Ne var ki, kültürün kolektif bir doğasının olduğu argümanı bahsedilen diğer süreçlerin gölgesinde kalmaktadır. Yazar, kültürün kolektif bir biçimde nasıl oluşturulduğunun açıklamasını yapmamaktadır.

“Kültürün Temellerini Yeniden Düşünmek” adlı makalede yazar Eduardo Neiva, antropolojik değil, Darwinci bir kültür anlayışının bize daha farklı ve daha geniş bir perspektif sunduğunu söylemektedir.²¹ Yazara göre, “toplumların yabancılardan gelen mesajlardan, etkilerden ve beklentilerden kendilerini etkili bir şekilde izole edeceği günlerin sona erdiği günleri fark edeceğiz”.²² Buna ek olarak Neiva, medya ağlarına karşı bir sınırlama olmadığını ve eğilimin sınırları olmayan iletişim halkalarına sahip olduğu fikrini öne sürmektedir.²³ Benzer biçimde “Yıldız Kültürü” adlı çalışmada Stephen Hinerman da “insan ilişkilerinin artık fiziksel coğrafyaya bağlı olmadığını” ifade etmektedir.²⁴ Yazar, eski zamanlardan bu yana süregelen ilişki kalıplarının yerel bağlamlardan koptuğunu ve yeni anlamlar kazandığını ifade etmektedir.²⁵ İnternetin coğrafi mesafelerin etkilerini azalttığı zaten ana akım medya çalışmalarında sıklıkla dile getirilmektedir. Ne var ki, yazarların “coğrafi uzaklık kültürel etkileşim ve tesire karşı bir engel olmamaktadır. Bireyler artık ulusal sınırlara bakmaksızın etkileşmeye yeterli haldedir” savları gerçek-

likten kısmen uzaktır.²⁶ Bu ifadeler, toplumlar arasında var olan ekonomik ve kültürel eşitsizlikleri görmezden gelmekte, her bir toplumun bilgi teknolojilerine erişim konusunda eşit imkânlarla sahip olduğunu ön kabulüyle hareket etmektedir. Birçok üçüncü dünya ülkesinde bilgi teknolojilerine erişim hala oldukça kısıtlıdır.

Jorge A. Gonzalez'ın "Kültürel Cepheler: Çağdaş Kültürlerin Diyalojik Bir Anlayışına Doğru" adlı çalışmasında ise yazarın hegemonyayı kavramsallaştırmasına dair bazı teorik boşluklar mevcuttur. Yazar, hegemonyayı sınıf kontrolü ile ilgili bir sendrom veya kökü kurutulmak üzere bir kanser gibi olumsuz bir olgu olarak düşünmediğini ve bunun kendisini rahatlattığını söylemektedir.²⁷ Bunun yerine sembolik otoritenin özgül ilişkilerinin nasıl, nerede ve kimler arasında yapılandırılmış olduğu gibi sorulara yönelmek gerektiğini belirtmekte; fakat otoritenin en büyük temsilcisi sermaye sınıfına dair herhangi bir soru sormamaktadır. Ayrıca yazar, Marx'ın toplum analizine çeşitli eleştiriler yöneltilip, kendi toplum analizine dair fikirler sunmakta ve hegemonyanın sınıf egemenliğine ve sömürüye katı bir biçimde muhakkak bağlı olmaması gerektiğini ileri sürmektedir.²⁸ İlginç olansa yazarın, hegemonya kavramını eleştirirken diyalektik, ekonomik sömürü gibi Marksist terimler kullanıyor olmasıdır.²⁹ Bir başka deyişle, yazar karşısında konumlandığı geleneği kendi kavram setiyle eleştirmektedir. Dahası çalışmada, hegemonya oluşumunda fikir birliğinin ve onun birleşme yerlerinin gayet istikrarsız olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Yazara göre her yerleşmiş hegemonya, yatırım yaptığı sembolik mücadeleler içinde yer almaktadır.³⁰ Ne var ki, çalışmada bu istikrarsız çekişme ya da çatışma halinin nereden kaynaklandığı açıklanmamaktadır. Ayrıca, sembolik üretimi gerçekleştiren ekonomik çıkar gruplarının varlığına da herhangi bir atıf yapılmamaktadır.

Kitabın çevirisinde de bazı problemlerli noktalar mevcuttur. Okur bazen anlamı karmaşıklaştıran ve okumayı güçleştiren ifadelerle karşılaşmaktadır. Mirka Liikkanen'in "Kültürel Toplumsal Cinsiyet Sorunu" adlı makalesinde bazı cümlelerde bunların örnekleri mevcuttur. "*Medyanın, popüler kültürün ve gündelik hayatın bu cinsiyetli sahaları toplumsal cinsiyet geleneklerini üretmede ve sürdürmede şüphesiz çok önemli olmaktadır*" cümlesinde özne ve yüklem uyumsuzluğu vardır.³¹

"Kültürel Cepheler" makalesinin çevirisinde de uyumsuz ifadeler mevcuttur. Örneğin "Piyasa, özgül edimlere göreceli değeri vermekte veya geri çeken yapıdır" cümlesinde *vermekte* ve *geri çeken* ifadeleri birbiriyle uyumsuzdur.³² Çalışmadaki bir diğer sorunlu ifade ise "Bu mücadeleler

sosyal araçların temel sınıf-ötesi unsurları kendi yöntemlerine göre nasıl tanımlamakta ve detaylandırdığı içinde tespit edilebilmektedir” cümlesidir.³³ Burada da bir önceki cümlede olduğu gibi bir ek hatası mevcuttur. Çeviride anlamı muğlaklaştıran farklı bir durum ise isim tamlamalarının art arda kullanılmasıdır. “...içerisinde işgal ettikleri farklı pozisyonların oransal payının ardışık değişimlerinin ve dönüşümlerinin...” gibi bir ifadede tekrar eden “-ın” eki okumanın akışını kesintiye uğratmaktadır.³⁴ İsim tamlamalarını art arda kullanmak cümlenin anlamını karmaşıklığa sokmaktadır.

Benzer sorunlara James Lull’un “İletişim Çağı İçin Üst Kültür” makalesinde de rastlanmaktadır. Örnekleme gerekirse “yeni teknolojiler, yaratmakta ve iletişim kurduğumuz yöntemi sahiden dönüştürmüştür” ifadesinde önce bir zarf fiil ardından da bir sıfat fiili kullanmıştır.³⁵ Aynı sözcüğün bir cümle içerisinde tekrarı da okumayı zorlaştıran bir başka durumdur. Yine aynı çalışmada yer alan “...kültürel amaçlara yönelik söylemsel kaynaklar olarak olmakla beraber kişisel kullanıma yönelik özel olarak uyarlanmış üst kültürlerin temel unsurları olarak da kullanışlı...” ifadesinde “olarak” kelimesinin dört kez kullanılması okumayı güçleştirmektedir.

Kitabın güçlü yönlerini saymak gerekirse ilk olarak bu kapsamlı çalışmanın birçok farklı perspektifi bir araya getirdiğinin altı çizilmelidir. Ayrıca, kitabı derleyen James Lull’ın yazdığı giriş bölümü hem kültürün değişen doğasına dair genel bir hat çizmekte hem de bölümlerin içeriğine yönelik temel düzeyde bilgi sunmaktadır. İçeriğin bölümlenmesi yazarların kültürü tanımlama ve değerlendirme biçimine göre şekillenmiştir. Her bir bölümün kendi içerisinde bir tutarlılığı vardır ve takip eden çalışmalar genelde aynı metodolojiyi izlemekte ya da içerik bağlamında benzer hatlarda ilerlemektedir. Bu durum ise okuyucunun zihninde anlatılanlara dair bir harita çıkarmasına yardımcı olmaktadır.

Kitabın bir başka güçlü yönü ise anlatıları kuvvetlendiren bazı anekdot, somut örnek veya kişisel deneyimlerin aktarımıdır. Bunun yanı sıra bazı yazarlar temel meselelere geçiş yapmadan çalışmanın nasıl bir akış izleyeceğine dair bir taslak sunmaktadırlar. Örneğin David Chaney, “Yaşam Biçimlerinden Yaşam Tarzına” makalesinde giriş bölümünde, Stephen Hinerman ise “Yıldız Kültürü”nde bazı yeni alt başlıklardan önce hangi konulara hangi açılardan yaklaşacaklarını ve temel savlarının neler olacağını açıklamaktadırlar. Benzer biçimde Mirja Liikkanen de toplumsal cinsiyet ve kültür ilişkisini incelediği çalışmasında hangi temaları inceleme niyetinde olduğunu ve toplumsal cinsiyetin kültür ile ilişkisini kendi yaşamından verdiği örneklerle

dayandırarak açıklamaktadır.³⁶ Dahası yazarın doğrudan toplumsal cinsiyet rollerinin sonuçlarını deneyimleyen kadınlardan aktardığı alıntılar teorik anlatıyı tamamlamaktadır.³⁷ Bu da anlatıyı daha sağlam ve güvenilir kılmaktadır. Benzer biçimde Stephen Hinerman'ın "Yıldız Kültürü" makalesinin giriş kısmında, kültürlerin giderek sınırları aştığı tespitini örneklendirmek için Amerikalı bir gezginin gittiği ülkelerde kendi kültürüne benzeyen birçok şey ile karşılaşacağı üzerine hikâyesel bir anekdot kullanılmıştır.³⁸ Bu tür bir gündelik hayat örneği, ağır ve karmaşık teorik anlatılardan ziyade meselenin özünü okuyucuya daha rahat aktarabilmektedir.

Kitapta tartışmaya açılan kavramları teorik netliğe kavuşturan ilgili terimlerden de faydalanılmıştır. Örneğin James Lull üst kültür kavramını incelediği çalışmasında üst medya, üst metin gibi yardımcı kavramları da işe koşmuş ve böylece bağlamsal bir bütünlük sağlamıştır.³⁹ Yazarın çalışmaya yaptığı bir diğer anlamlı katkı ise, diğer makalelerde rastlanılan ekonomik ve kültürel alanlardaki eşitsizlikleri görmezden gelme eğiliminin aksine, kültürün inşasında bu tür eşitsizliklerin yaratacağı potansiyel sonuçlara odaklanmasıdır. Ona göre teknolojiye ve sembolik kaynaklara erişim bir ulus içerisindeki sosyal gruplar boyunca veya küresel bir ölçekte ulusal kültürler boyunca hiçbir surette eşit olarak dağıtılmadığı için, üst kültürel inşa herhangi bir tek biçimli veya eşitlikli yol içinde şekil almamaktadır.⁴⁰

Lull, giriş yazısında "postmodernci", "özcü" ya da "kültürel çalışmalar" pozisyonunu temsil eden bir kitap derlemekten imtina ettiğini belirtmektedir. Elbette böylesi hacimli bir kitabın tek bir yaklaşıma sıkıştırıldığını söylemek mümkün değildir. Ne var ki makalelerin bir kısmında kültürel çalışmalar perspektifi baskınken bir kısmında da teknolojik belirlemcilik izlerine rastlanmaktadır. Zira kültürün inşa edilmesi tartışmalarına ekonomik boyut dâhil edilmemiştir. Elbette böyle bir dâhil etme zorunluluğu yoktur, bu yalnızca kitabın belirli makalelerinde tekno-determinizmin varlığına dair bir kanıttır. Bunlara rağmen hacimli bir kitap olması sebebiyle, bölümler boyunca kültürel perspektife dair çok çeşitli sesler duyulmaktadır. Dolayısıyla kitap, kültürel teoriye dair farklı analizleri içermesi sebebiyle bu konu üzerine kapsamlı bir okuma yapmak isteyenlere teorik açıdan zengin bir içerik sunmaktadır. Sonuç olarak bu kitap, bahsi geçen dilsel sorunlara ve teorik boşluklara rağmen kültüre dair yürütülen güncel tartışmaları sunması açısından faydalı bir kaynaktır.

Notlar

- 1 Edward C. Stewart, “Zihnin Kültürü: Anlamın ve Duygunun Kökenleri Üzerine”, İletişim Çağında Kültür, çev. Ece Simin Civelek (Ankara: Hece Yayınları, 2018), 19.
- 2 Eduardo Neiva, “Kültürün Temellerini Yeniden Düşünmek”, İletişim Çağı, 73.
- 3 Ulf Hannerz, “Kültürü Küresel Bir Ekümende Düşünmek”, İletişim Çağı, 96.
- 4 Hannerz, “Ekümen”, 107.
- 5 Hannerz, “Ekümen”, 104-106.
- 6 David Chaney, “Yaşam Biçimlerinden Yaşam Tarzına: Kültürü İdeoloji ve Duyarlılık Olarak Yeniden Düşünmek”, İletişim Çağı, 127.
- 7 Chaney, “Yaşam”, 131-132.
- 8 Mirja Likkanen, “Kültürel Toplumsal Cinsiyet Sorusu”, İletişim Çağı, 153.
- 9 Jorge A. Gonzalez, “Kültürel Cepheler: Çağdaş Kültürlerin Diyalojik Bir Anlayışına Doğru”, İletişim Çağı, 181-182.
- 10 Gonzales, “Cepheler”, 183.
- 11 Gonzales, “Cepheler”, 194.
- 12 James Lull, “İletişim Çağı İçin Üst Kültür”, İletişim Çağı, 240-241.
- 13 Lull, “Üst Kültür”, 245.
- 14 Micheal Real, “Popüler Kültürde ve Medya Gösterilerinde Kültürel Teori”, İletişim Çağı, 279.
- 15 Real, “Kültürel Teori”, 281.
- 16 Paul Messaris, “Görsel Kültür”, İletişim Çağı, 299.
- 17 Messaris, “Görsel Kültür”, 309.
- 18 Stephen Hinerman, “Yıldız Kültürü”, İletişim Çağı, 325.
- 19 Stephen Jones ve Stephanie Kucker, “Bilgisayarlar, İnternet ve Sanal Kültürler, İletişim Çağı, 357.
- 20 Jones ve Kucker, “Bilgisayarlar”, 359.
- 21 Neiva, “Temeller”, 86.
- 22 Neiva, “Temeller”, 87.
- 23 Neiva, “Temeller”, 87.
- 24 Hinerman, “Yıldız Kültürü”, 338.
- 25 Hinerman, “Yıldız Kültürü”, 338.
- 26 Neiva, “Temeller”, 88.

- 27 Gonzales, "Cepheler", 185.
- 28 Gonzales, "Cepheler", 186.
- 29 Gonzales, "Cepheler", 186.
- 30 Gonzales, "Cepheler", 192.
- 31 Liikanen, "Toplumsal Cinsiyet", 172.
- 32 Gonzales, "Cepheler", 201.
- 33 Gonzales, "Cepheler", 203.
- 34 Gonzales, "Cepheler", 207.
- 35 Lull, "Üst Kültür", 232.
- 36 Liikanen, "Toplumsal Cinsiyet", 153.
- 37 Liikanen, "Toplumsal Cinsiyet", 157-161.
- 38 Hinerman, "Yıldız Kültürü", 323.
- 39 Lull, "Üst Kültür", 225-226.
- 40 Lull, "Üst Kültür", 230.